

Le Schtroumpfais

Et glempt sprog?

Farø, Ken Joensen

Published in:
Maal & Maele

Publication date:
2014

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Farø, K. J. (2014). Le Schtroumpfais: Et glempt sprog? *Maal & Maele*, [36d].

Le Schtroumpfais – smølfisk. Et glemt sprog?

Af Ken Farø

Mange har læst belgieren Peyos (Pierre Culliford 1928-1992) tegneserier om de små blå gnomer med en hvid strømpelignende hue på hovedet – deraf originalnavnet *les Schtroumpfs*, der jo umiskendeligt har et delvist tysk præg, og som på dansk oprindeligt blev gengivet med *Snøuserne*. I starthalvfjerdserne nåede der at komme 3 *Snøse*-bind, inden det lykkedes Benny Andersen at få standset denne åndelige kopiering af hans bogtitel *Snøusen, Eigil og katten i sækken* fra 1967. Selv om Andersen ikke har opfundet ordet *snøvs*, der som bekendt er den sammensnørede top af en sæk (jf. *Ordbog over det Danske Sprog*), var han den første til at give ordet litterært liv i form af en lille etbenet træmand, som alle går fra (jf. også Jørgen Vestergaards filmatisering af stoffet fra 1992).

Smølferne blev meget hurtigt populære i Danmark efter deres forsinkede introduktion (oversætter: Jens Peder Agger) – i moderlandet havde de eksisteret siden 50'erne. Der udkom snesevis af albums, Johnny Reimar indspillede 1978-81 en håndfuld smølfeplader; der blev i en årrække langet store mængder smølfelegetøj og anden *merchandise* over disken, og så sent som i 2011 kunne man se den anden smølfe spillefilm, nu i 3d.

Det er derfor ikke utænkeligt, at en del læsere også er bevidste om det sproglige fænomen, der ledsager smølferne, nemlig smølfernes særlige måde at *tale* på. Det fiktive toponym *Den glemte dal* er navnet på smølfernes mikro-univers. Gemmer der sig tillige, blandt rødder og paddehatte, et glemt *sprog* hos smølfefolket? Det spørgsmål vender vi tilbage til.

Forinden bringer vi et par eksempler på smølfisk for at genopfriske hukommelsen hos nogle, mens andre læsere uden kendskab til smølfernes omgangsform kan få deres første smagsprøve på smølfe sprog her:

- (1) "Du milde smølf!..."
- (2) "Jeg må jo smølfe her indtil han kommer igen"
- (3) "Du kan smølfe din elendige smølfenøgle skråt op, kan du!" (alle eksempler stammer fra albummet *Smølfe for og smølfe bag*, som udkom på dansk i 1979).

Jeg kalder denne sprogform for *smølfisk*. De enkelte forekomster af stammen *smølf*-uden for selve den figurbetegnende funktion (fx en *smølf*, *Smølferne*, *Smølfine*, *Gammelsmølf*) kan vi kalde *smølfisme*. Ovenstående eksempler på smølfisk indeholder i alt fire smølfismer.

Browser man efter *smølfisk* på internettet, foreslår Google-søgemaskinen i skrivende stund (november 2013) i stedet ordet *smørfisk*, og det er da sikkert også et meget godt bud på, hvad man kunne have ment og været interesseret i. Men nogle gange er man jo klogere end Google, og kan både stave og ramme tastaturet: Det viser sig, at enkelte andre sprogbrugere faktisk allerede anvender denne ordform: "Gargamel tryller sig selv om til en Smølf, men da han ikke kan tale *smølfisk*, går hans infiltrationsforsøg ikke alt for godt"; eller: "Smølfer du *smølfisk*? Har ikke set den [= filmen], men den skal ses. Lyder som en munter omgang underholdning".

Når jeg foretrækker *smølfisk* frem for den mere udbredte *smølfsk*, er det af udtalehensyn: Kollisionen af fire konsonanter, *-lfsk*, er en hård nyser for taleorganerne. Formen *smølfisme* ser derimod ikke ud til at have været brugt tidligere – på internettet, vel at mærke. Selv om nettet er stort, er det jo ikke sproget og sproghistorien *en totale*, der ligger derude.

Formålet med denne artikel er at stille nogle spørgsmål til genstanden smølfisk, nemlig: Hvad er det, der foregår rent sprogligt, når der tales smølfisk? Er det danske smølfisk en direkte kopi af det originale franske system? Giver det mening at tale om ét smølfisk, eller er der et smølfisk pr. sprog, tegneserierne er oversat til? Kan alle ordklasser blive udsat for smølfisering? Er der kontekster, der lægger mere op til smølfisering end andre? Endelig vil jeg, som overskriften indikerer, diskutere, om smølfisk overhovedet er et sprog.

Grundlaget for undersøgelsen er albummet *Schtroumpf vert et vert schtroumpf* (1972) og dens danske og tyske oversættelser: henholdsvis *Smølfefor og smølfefor bag* (se ovenfor) og *Rotschlümpfchen und Schlumpfkäppchen* (1998).

Når det overhovedet er interessant at se nærmere på dette fiktive fænomen, så skyldes det ikke mindst, at det faktisk er med til at fortælle og demonstrere noget centralt om sprog.

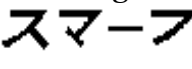
Betegnelsen *smølf* på andre sprog

En ejendommelighed ved smølfuniverset er selve figurernes navn, *smølfer* – eller hvad de enkelte sprogsamfund nu har ”valgt” at kalde nisserne (valget har typisk været en oversætter eller et forlags). Navnene på figurerne er selvfølgelig i sidste ende også motivet for ”smølfesprogets” navn. Jeg har undersøgt, hvad udvalgte, primært europæiske sprog bruger som betegnelse for et medlem af dette nissefolk:

engelsk	smurf
finsk	smurffi
italiensk	puffo
nederlandsk	smurf
portugisisk	smurf
spansk	pitufu
svensk	smurf
tyrkisk	şirin
tysk	Schlumpf
vietnamesisk	xì trum

Som det fremgår af tabellen, er der mange forskellige måder at betegne disse fiktive væsener på. Mere interessant er det, at der ved nærmere granskning udkrystalliserer sig et

klart billede af to-tre sprogtyper: Der er *smurf*-sprog, *schtroumpf*-sprog og en restgruppe. Dansk placerer sig nogenlunde midt i denne typologi: Det er uden tvivl med inspiration fra oversættelsen *smurf*, at alternativet til *snøvs* er hentet: *smølf* har samme konsonantsekvens i forlyd som i den engelske udgave af ordet. Selv japansk er

tilsyneladende et *smurf*-sprog: udtales med typiske japanske støttevokaler: *sumafu*.

Ikke-smurf-sprogene fordeler sig på tre kategorier, nemlig: 1) lydefterligninger, 2) selvskabte former uden betydning, og 3) sådanne med et indholdsmæssigt motiv: Det tyrkiske ord *şirin* dækker over betydninger som *sød*, *kær* og *nuttet*, og det passer jo ganske fint til disse paddehatte-indbyggere: 'de små nuttede'. Den vietnamesiske betegnelse er formentlig et forsøg på en gengivelse af den franske (*Schtroumpf*), tilpasset det vietnamesiske udtale- og skriftsystem. *Xì trum* (med hhv. dyb og neutral tone; vietnamesisk er et såkaldt tonesprog) med støttevokal og bortfald af lyde i slutningen af ordet, vidner om udtalemæssig modvilje mod kombination af s-t og m-p-f.

Den entydiggørende kontekst

Smølfisk er grundlæggende et system, der betjener sig af erstatning: Elementet *smølf*- er en erstatning for et oprindeligt element, som man i større eller mindre grad kan slutte sig til. Fx erstatter *smølf* i *Du milde smølf!* elementet *Moses* (uden dog at forpligte sig på det erstattede elements retskrivning, se også nedenfor om morfosyntaks).

Der er fire afgørende kontekster, som har betydning for smølfismernes evne til at optræde som stedfortrædere: 1) den sproglige, 2) den billedmæssige, 3) den encyklopædiske, og 4) den narrative:

1. Sproglig entydiggørelse: I en hel del tilfælde er det uproblematisk for læseren at afkode smølf-elementet, fordi det indgår i en orddannelse eller en flerordsforbindelse, der kun tillader netop ét element for at give mening. Først et par eksempler på entydige orddannelser: *prop-smølfer* og *Smølfehætte* volder ingen problemer: det kan næsten kun være *proptrækker* og *Rødhætte*. Derimod er *Rødsmølf* mere problematisk og kun entydig i kraft af oppositionen til *Smølfehætte*.

Så er der flerordsforbindelserne: Kollokationen, der ligger bag "Smølfer nogen sig frivilligt?", tillader umiddelbart kun verbet *melde*. Endnu mere tydeligt er et eksempel som: "Og når hypotenusens kvadrat er lig med smølfen af de to andre siders kvadrat...". Den faste matematiske formel udelukker alle andre muligheder end substantivet *summen*.

2. Visuel entydiggørelse: Sætningen "Hvem smølfede den tomat?", er i sig selv mangetydig. Men tegningen forinden, der viser en smølf, der ryger bagover, mens en fartstribe ender i noget eksploderende rødt i smølfens ansigt, understreget af et lydmalende *Svup*, sikrer, at læseren afkoder *smølfede* hensigtsmæssigt som 'kastede' eller synonymt dertil. På samme måde kan "Smølf alt hvad I kan!" i princippet betyde fx 'Spis alt hvad I kan' eller noget andet. Men det foregående billede hjælper: her spurter en smølf afsted, på flugt fra trolldmanden Gargamel. *Smølf* må derfor erstatte *Løb* eller lignende. At smølferne optræder i billedmedier (tegneserie og -film) er en væsentlig medforudsætning for, at systemet fungerer. I en del tilfælde ville man nemlig ikke kunne afkode budskabet uden denne billedkontekst, der er med til at indsnævre fortolkningsmulighederne kraftigt for læseren

3. Entydiggørelse pga. læserens viden om verden: På døren ind til Gammelsmølfs laboratorium står der *Laboratorium. Smølfning forbudt*. Her kunne i princippet stå alt muligt, men ud fra vores viden om verden (+ suffikset *-ing*) ræsonnerer vi, at der nok menes *Rygning*, for på laboratorier står der ofte brændbare væsker, der motiverer sådan et skilt. Viden om verden er en væsentlig kilde til vores afkodning af sprog og tekster.

4. Narrativ-tekstuel entydiggørelse: I ”Smølfe! Altid smølfe! Jeg er snart ved at være smølf, er jeg!”, er der hverken sproglig, visuel eller encyklopædisk tilstrækkeligt med information til, at man kan afgøre, hvad der ligger til grund for erstatningen. Her må hele teksten tages til hjælp: De foregående og efterfølgende striber, som indeholder både hakker og skovle og et tableau med en byggeplads, gør det klart, at meningen nok er ”Arbejde! Altid arbejde! Jeg er snart ved at være træt, er jeg!”.

I langt de fleste tilfælde gør den ene eller den anden kontekst det altså muligt at regne ud, hvad smølfismen erstatter. Men ikke altid. ”Hvem vil have et stykke smølfekage?” er godt nok illustreret, men kagen er så stiliseret, at den kan læses som ”skærekage”, ”jordbærkage”, ”flødeskumskage”, ”fødselsdagskage” og meget andet. Pointen er her, at det nok ikke er så vigtigt for indholdet, hvilken specifik kage det drejer sig om.

Smølfisk grammatik?

I den danske Wikipedia-artikel om *Smølferne* står der følgende korte passus om smølfernes *sprog*: ”De har deres eget sprog, smølfsk, som minder om vores, men hvor ordet ”smølf” ofte erstatter både navneord og udsagnsord. Mennesker i smølfernes verden lader til at have vældige problemer med at forstå smølfsk”. Denne opfattelse af smølfisk ser ud til at have en vis udbredelse, se fx også dette citat fra en anden kilde: ”når man taler *smølfsk*, så bliver alle navneord og udsagnsord erstattet med ordet smølf”.

Vi skal lige have lidt styr på smølfegrammatikken og ordklassespørgsmålet. Jeg gennemgik albummet *Smølfe for og smølfe bag* for smølfedialoger og -monologer (regibemærkninger samt menneske- og dyresprog indeholder ingen smølfismer): Det fremgik klart, at langt fra alle verber og substantiver erstattes af *smølf-*. Optællingen viser tværtimod, at kun et mindretal af alle verber og substantiver erstattes. Faktisk er det kun ca. hvert 6. verbum, der erstattes, mens ca. hvert 4. substantiv rammes af denne mekanisme. Til gengæld blev det klart, at også andre ordklasser smølfiseres: Både adjektiviske (”Det er smølf! Du kan passere”) og adverbielle (”*unschlumpflich gut*”) smølfismer forekommer. Meget ofte er smølfismerne første- og sidsteled i substantiviske komposita (fx: *smølfekage* og *propsmølfer*).

Men smølfisering er slet ikke bundet til ordklasser, selv om det er et vigtigt delgrundlag. Smølfisering går ligefrem på tværs af *morfemgrænser* og orienterer sig også efter rent lydlige forhold som fx stavelser og fonemer. Fx bliver *symfoni* til *smølfo*, *olympiade* til *smølfiade* og *toreador* til *smølfeador*. Også fransk og tysk skærer med smølfismerne morfemer over, fx med ”wir schlumpfestieren”, hvor *schlumpf* erstatter *prot-*, dvs. et ikke eksisterende morfem (der mangler *(-es)t*). Vi kan altså med sindsro begrave en myte mere, nemlig at smølfismer erstatter alle verber og substantiver: det erstatter faktisk langt under halvdelen af dem, og det er ikke kun disse ordklasser, det drejer sig om. Smølfisk er slet ikke så regelbundet et fænomen.

Kun på et mere alment plan kan man konstatere en grammatisk regularitet: smølfismer erstatter primært *leksikalske* ord (indholdsord), ikke grammatiske (funktionsord). Det er fuldverber, substantiver, adjektiver og adverbier, og ikke fx konjunktioner, præpositioner og pronominer, der smølfiseres. Hertil kommer så stavelser og ikke-morfematiske orddele.

Smølfisk rammer altså grammatisk bredt, men der er ingen grammatik i systemet i sig selv, og slet ingen automatik eller udtømmelighed i det.

Smølfismens morfosyntaktiske orientering

Et andet spørgsmål retter sig mod smølfismen selv. Det interessante er, at elementet *smølf-* som joker både ”er sig selv” og samtidig repræsenterer et andet, ofte genkendeligt element. Men hvilken form har smølfismen, og hvad retter den sig efter?

I en del tilfælde er der ingen komplikationer. I: ”At det skulle smølfes så galt for os” kan man 1:1 erkende det tilgrundliggende verbums infinitivendelse, nemlig *-e*, hvis vi antager, at *smølfes* erstatter *ende*. At der er andre muligheder (fx *gå*), som selvfølgelig har andre bøjningsforhold, lader vi lige ligge et øjeblik.

Derimod ser vi i eksemplet *Smølfehætte*, at det erstattende element, *smølf-*, også kan tilgodeses morfologisk: Det er ikke det tilgrundliggende adjektiv, *rød*, der bestemmer, at *smølf* og *hætte* skal kombineres med fugeelementet *-e-*; det er substantivet *smølf* (jf. analogier som *smølfeparty*, *smølfelandsby*, *smølfesprog*).

Men hvad så med eksempler som *propsmølfer*? Her er det et andet princip for tildeling af morfologisk information, nemlig det erstattede element, sidsteleddet *-trækker*, der er referencen. Senere på samme side optræder imidlertid to gange varianten *propsmølf*, altså uden nomen agentis-formen *-er*. Der er også mange af den slags eksempler i de tyske smølfalbum: ”gleich der Schlumpfe der Quadrate”: Her optræder *Schlumpfe* undercover, idet det både har *Schlumpf*-formen, men samtidig også en ny endelse, (*-e*), og genus er skiftet til femininum; på den måde trænger det erstattede led igennem (nemlig *Summe*). Det samme sker med *In Schlumpfe* (< *in Ordnung*) og *Schlumpferwelsch*, som har fået tilføjet *-er* ligesom udgangspunktet *Kauderwelsch*.

Dvs. her har vi igen en indikation af, at den smølfiske grammatik hører til de meget lidt regelbunde: Smølfismen orienterer sig morfosyntaktisk både efter det erstattede og det erstattende ords grammatiske forhold.

Smølfisk fransk og tysk

Smølfisk er opstået på tegnerens modersmål, belgisk fransk. Hvilken rolle spiller det bærende sprog for smølfisk? Gælder det billede, vi ovenfor har konstateret, også for fransk og for andre sprog i det hele taget, fx tysk?

Sammenligner man det danske album med den franske original og den tyske oversættelse, viser det sig hurtigt, at der langt fra er parallelitet mellem de enkelte smølfismer: For det første holder oversættelserne sig langt fra inden for ordklasserne:

fr. ”Bon sang de bonschtroumpf!”
ty. ”Verschlumpft [...]!”
da. ”Du milde smølf!”

Originalen har smølfismen som sidsteled i en sammensætning, og den tyske har den som hoveddelen af et præfigeret perfektum participium, mens dansk har smølfiseret den sidste komponent i en flerordsforbindelse.

I næste eksempel:

fr. ”car l’union fait la schtroumpf”
ty. ”denn Einigkeit macht schlumpf”
da. „for sammenhold smølfer smølferne stærke“

er det på fransk substantivet, på tysk adjektivet, og på dansk verbet, der er smølfiseret.

For det andet er der mange eksempler på, at en smølfisme helt mangler på et sted, hvor den i originalen optræder. Endelig er det problemløst at finde smølfismer, der er indsat, hvor udgangsteksten helt mangler dem:

da. "Hvem er det dog, der **smølfer** på alle de gåder?"

fr. "On se demande, qui les inventa"

ty. "Wer sich so was nur ausdenkt"

Hverken originalen eller den tyske oversættelse indeholder smølfismer. Alligevel har den danske oversætter indsat en. En mulig forklaring er, at den danske konstruktion indeholder både et fuldverbum og et ikke-pronominalt objekt. Det franske og tyske objekt er lette, pronominal objekter, som ikke nemt lader sig erstatte.

Smølfisk bidrager således til at cementere, hvad oversættelsesforskningen allerede ved, nemlig at *kompensation* spiller en vigtig rolle i rækken af oversættelsesteknikker. Dvs. oversættere opretter kategorier i den oversatte tekst, som ikke var der i originalen, bl.a. for at kompensere for at kategorien andre steder ikke har kunnet oversættes *inden for* kategorien.

Smølfisk er ikke som overordnet fænomen sprogspecifikt. Det er ikke bundet til fransk. Men i det øjeblik smølfiserede tekster skal oversættes til et andet sprog, er man bundet af sprogparrets gensidige relationer på det syntaktiske, morfologiske (orddannelsesmæssige), leksikalske (ordforrådet og dets betydninger) og fraseologiske (de faste flerordsforbindelser) plan.

Albumtitlerne

De tre nævnte albumtitler demonstrerer ganske godt flere centrale forhold, der gør sig gældende i den komplekse relation mellem koordinaterne enkeltprog – grammatik – ordforråd – tekst og oversættelse: Den franske originaltitel *Stroumpf vert et vert* *Stroumpf* tematiserer et grammatisk forhold ved fransk, nemlig at adjektiver under nærmere angivne betingelser kan stå både foran og efter deres kerne. Den tyske oversættelses titel, *Rotschlümpfchen und Schlumpfkäppchen*, går en anden vej: Her tages udgangspunkt i et teaterstykke, der opføres i historien, *Rødhætte*. På tysk hedder eventyret *Rotkäppchen*, og det indeholder, ligesom en lang række andre eventyr på dette sprog (jf. Mål og Mæle 2010, 3:7-11) en diminutiv. I historien overmales i alle tre versioner teaterplakaten fra hhv.:

Den lille Rødsmølf > Smølfehætten

Le petit Stroumpferon > Le petit Chaperon schtroumpf

Rotschlümpfchen > Schlumpfkäppchen,

og det er det, den tyske titel refererer til. Der er nemlig udbrudt en konflikt mellem nord- og sydsmølferne pga. deres forskellige måde at smølfisere komplekse faste udtryk på: nordsmølferne holder på at erstatte førsteleddet: *Smølfehætten*, mens sydsmølferne holder på andetleddet.

Den danske titel *Smølfe for og smølfe bag* vælger en tredje tilgang: nemlig det bevingede ord fra Johann Herman Wessels *Parodi*: "Pigerne i Magle-Ølse forstaaer at lave en god Pølse. *Man sætte Ølse for, man sætte Ølse bag, Pølsen bevarer dog sin Smag*" (min kursivering af det relevante; kilde: *Arkiv for Dansk Litteratur*). Her er det

altså hverken noget i det danske sprogs grammatik, eller noget fra den oversatte teksthandling, der anvendes i titlen, men derimod et element fra en ekstern tekst, der i dansk har bevinget status, i hvert fald i den mere dannede del af befolkningen, dvs. *Mål og Mæles* kernelæsere.

Tre titler altså med hver sit perspektiv på problemstillingen:

- Fransk: *sprogets* egne grammatiske struktur med en indbygget variation.
- Tysk: et element i *teksten*
- Dansk: et element fra en *fremmed tekst*, som der kan refereres til via et konventionelt *citāt*, som tematiserer de to principper for smølfisering, når genstanden er sammensætninger: første- eller sidsteleddet?

Smølfisk som sprog?

Lad det være smølfet fast med syvtommersøm én gang for alle: Smølfisk er intet sprog. Det skyldes ikke så meget dets fiktive karakter: Der er masser af fiktive sprog, der i princippet kunne være rigtige sprog. Sagen er bare, at smølfisk ikke lever op til nogen kriterier af kendte videnskabelige sprogdefinitioner.

Hvad er det så? Det har nogle træk fra *koder* eller *kryptografi*, dvs. erstatningssystemer til bevidst sløring af et primært tegninventar: Ved hjælp af en på forhånd fastlagt udskiftningsnøgle gøres en oprindelig besked ulæselig for alle andre end dem, som har adgang til den nøgle, der sætter dem i stand til at oversætte det slørede budskab til det, afsenderen intenderede.

Problemet ved smølfisk er imidlertid, at det ikke er sløret *nok* til at fungere kryptografisk: Ideen er jo, at læserne skal kunne følge med i, hvad gnomerne siger, og lige netop det må ingen andre end indviede kodelæsere kunne.

Set fra brugernes eget perspektiv må smølfisk derfor betragtes som en både teoretisk og praktisk umulighed. Et sådant "sprog" ville aldrig kunne fungere i virkeligheden. Det er simpelthen for ufunktionelt. Det er kun som poplitterært virkemiddel, som illusion om en pudsigt sprogform, at ideen om løbende udskiftning af sproglige indholdselementer med *smølf*- fungerer. De må netop aldrig erstattes så meget, at kommunikationen for alvor bringes i fare.

Det er ren sprogleg, glæde ved at tematisere strukturer i sproget uden direkte at tale om dem. Sådan noget elsker børn (og nogle voksne), ligesom de elsker ShuBiDua, Kaj og Andreas, Benny Andersens og en masse andre populær- og finkulturskaberes måde at gøre det på. Det er ikke mindst tydeligt der, hvor tematiseringen gøres ekstra synlig, som når den ene smølf fortæller den anden smølf en gåde (*Smølfefor og smølfefor bag*): "Hvad er det, der er smølf og har en grøn smølf, og som smølfer, når man smølfer på den?". Gådemodtageren gætter på "en smølf", men det rigtige svar er "to smølfer", hvad der er lige så lidt indlysende som det første svar. Netop derved sættes der fokus på betingelserne for smølfisk som kommunikationsform med flere adressater: den interne modtager i det fiktive univers og læseren. I det pågældende tilfælde har ingen af parterne informationer nok til at kunne forstå vittigheden.

Jeg har her ydet et bidrag til at gøre smølfisk lidt mere kedeligt, idet jeg så at sige har forklaret smølfen. Smølf! Jeg smølfer aldrig at gøre det igen. Det var Umberto Eco, der smølfede.

Ken Farø

lektor i tysk sprog, ph.d.

Institut for Engelsk, Germansk og Romansk

Københavns Universitet